

***En de aarde bracht voort* laat zien dat het verzoenen van evolutie en christelijk geloof problematisch blijft**

Door: Gábor Locht

Bespreking van Gijsbert van den Brink, *En de aarde bracht voort. Christelijk geloof en evolutie*, Boekencentrum, Utrecht, 2017.

Samenvatting:

Van den Brink...

- + *heeft een sympathieke, heldere schrijfstijl.*
- + *laat helder zien welke consequenties het aanvaarden van de evolutietheorie zou hebben voor het christelijk geloof.*
- + *laat zien dat de notie dat mensen naar Gods beeld geschapen zijn, ook te handhaven is wanneer men de evolutietheorie zou accepteren.*
- + *laat zien dat het aanvaarden van de evolutietheorie niet hoeft te leiden tot het accepteren van een naturalistisch wereldbeeld.*
- +/- *laat zien dat het geloof in Gods voorzienigheid logisch gezien gecombineerd kan worden met de evolutietheorie, al levert die combinatie ook ernstige problemen op rond vragen over Gods goedheid.*
- +/- *laat helder zien dat het aanvaarden van de evolutietheorie tot gevolg heeft dat dierlijk leed NIET langer kan worden toegeschreven aan de zondeval en dus NIET langer kan worden gezien als menselijke schuld. Daarmee laat Van den Brink de traditionele christelijke verklaring los. Dat Van den Brink daar vrij luchtig over doet vind ik moeilijk te begrijpen.*
- *zijn conclusies over Gods voorzienigheid in combinatie met het accepteren van de evolutietheorie komen eng dicht bij de slotsom dat God het zeer omvangrijke dierlijke leed in deze wereld actief gewild zou hebben.*
- *zijn 'herinterpretatie' van de zondeval is niet goed met een orthodox christelijke Bijbelse boodschap te verenigen.*
- *zijn 'herinterpretatie' van de dood als gevolg van zonde is een omkering van de Bijbelse boodschap.*
- *pleit voor een 'beperkt perspectivisme' als hermeneutisch uitgangspunt. Dat uitgangspunt is echter problematisch*

Conclusie: *Van den Brink probeert op een helder beredeneerde manier het accepteren van de evolutietheorie te combineren met het vasthouden aan orthodox-christelijke waarden, maar slaagt daar slechts ten dele in.*

Inleiding

Enkele maanden geleden verscheen bij uitgeverij Boekencentrum het boek *En de aarde bracht voort. Christelijk geloof en evolutie*, van de hand van Gijsbert van den Brink. In dit boek doordenkt Van den Brink de gevolgen van de evolutietheorie voor het christelijk geloof. Hoewel Van den Brink persoonlijk wel overtuigd is van het gelijk van de evolutietheorie, probeert hij die theorie in zijn boek niet te bewijzen. Daarvoor zou hij immers op andere vakgebieden werkzaam moeten zijn. Zijn uitgangspunt is bescheidener: *stel dat de evolutietheorie klopt, welke consequenties zou dat gegeven hebben voor het christelijk geloof?* Volgens Van den Brink luidt het antwoord op die vraag: het valt allemaal wel mee. De belangrijkste Bijbelse waarheden kunnen overeind gehouden worden wanneer je de evolutietheorie omarmt, volgens Van den Brink. Persoonlijk heeft hij mij met die conclusie niet overtuigd. Ik wil hierbij enkele sterke en zwakke punten van het boek bespreken.

De motivatie voor het schrijven van het boek is lovenswaardig. Van den Brink wil duidelijk maken van de boodschap van de Bijbel relevant is, óók voor mensen die beïnvloed zijn door het evolutionaire wereldbeeld van onze tijd. Zijn motivatie is missionair. Van den Brink is bang dat de boodschap van de Bijbel ongeloofwaardig wordt gevonden door mensen die overtuigd zijn geraakt van de evolutietheorie. Vandaar zijn vraag: is de evolutietheorie in strijd met de boodschap van de Bijbel? Kun je orthodox gelovig zijn en tegelijkertijd overtuigd zijn van de waarheid van de evolutietheorie? Dit zijn belangrijke en relevante vragen. Door de vragen die de evolutietheorie opwerpt systematisch te doordenken heeft Van den Brink een waardevolle bijdrage geleverd aan de discussie rond dit onderwerp. Van den Brink schrijft helder en maakt zich er niet gemakkelijk vanaf. Zo maakt hij bijvoorbeeld duidelijk dat een historische Adam en Eva en een historische zondeval onmisbaar zijn in een orthodoxe theologie. De verhalen uit de eerste hoofdstukken uit Genesis zijn volgens Van den Brink daarom ook niet geheel legendarisch. Met enige 'herinterpretatie' van de Bijbelse gegevens probeert hij noties als zondeval, erfzonde en Gods voorzienigheid te combineren met gegevens uit de evolutietheorie. Van den Brink heeft daarbij een enorme hoeveelheid literatuur verwerkt. *En de aarde bracht voort* is, ook voor degenen die zijn conclusies niet delen, een boek dat in de discussie rond christelijk geloof en evolutie niet gemist mag worden.

Van den Brink bespreekt eerst wat de evolutietheorie wel en niet behelst en vervolgens hoe er binnen christelijke kring gereageerd is op de evolutietheorie. Vervolgens bespreekt hij hermeneutische kwesties (Hoe leggen we Bijbelteksten precies uit? Welke uitgangspunten hanteren we daarbij?) en vragen als: is evolutionair lijden te rijmen met Gods goedheid? Is het geloof in menselijke waardigheid te combineren met gemeenschappelijke afstamming van mens en dier? Is het geloof in de zondeval te combineren met geloof in evolutie? Kan de dood een gevolg zijn geweest van de zondeval, wanneer je uitgaat van evolutie? Is natuurlijke selectie verenigbaar met het geloof in Gods voorzienigheid? Kun je de evolutietheorie accepteren en tegelijkertijd geloven dat niet alles in deze wereld natuurlijke oorzaken heeft? Kun je bijvoorbeeld blijven geloven in een Goddelijke openbaring of is het noodzakelijk om te geloven dat de menselijke moraal slechts een evolutionair ontstaan, natuurlijk 'product' is?

Menselijke moraal en Gods voorzienigheid

Op de laatste vragen geeft Van den Brink overtuigende antwoorden. Het accepteren van de evolutietheorie heeft volgens hem *niet* noodzakelijk tot gevolg dat de menselijke moraal slechts een product zou zijn van natuurlijke oorzaken (naturalisme). Ook Gods voorzienigheid hoeft volgens Van den Brink niet in het geding te komen wanneer je de evolutietheorie accepteert. Vanuit ons beperkte, menselijke perspectief wordt de evolutie weliswaar voortgedreven door blind toeval, toch kan dit toeval door God geleid zijn, volgens Van den Brink: 'Wij mensen kennen niet alle relevante factoren [voor natuurlijke selectie op basis van toevallige mutaties, G.L.] en zullen die vermoedelijk ook nooit uitputtend kennen. Maar stel dat iemand al die factoren wel zou kennen? En stel dat diegene tegelijk de Schepper van hemel en aarde is en dus over een opvallend grote hoeveelheid vermogens beschikt? Niets in het (neo)darwinistische scenario sluit die mogelijkheid uit. Dan is het echter ook niet uitgesloten dat een dergelijke alwetende en machtige God het geheel van alle oorzaak-en-gevolgrelaties ook *gewild* heeft.' (pp. 279-280, cursivering: Van den Brink). Deze conclusie is juist, maar heeft mijns inziens ook een duidelijke keerzijde: om de voorzienigheid van God staande te houden, moet Van den Brink wel aannemen dat God het hele proces van natuurlijke selectie, inclusief een onnoemlijke hoeveelheid lijden tot in detail geleid zou hebben. De vraag of de evolutietheorie wel gecombineerd kan worden met het geloof in Gods goedheid is daarom extra prangend.

Gods goedheid en natuurlijk lijden

Op die vraag gaat Van den Brink in een eerder hoofdstuk in (hoofdstuk 5). Hij brengt daarin verschillende manieren naar voren waarop door theologen het lijden in de schepping verklaard is. Het Neocartesianisme, dat ervan uitgaat dat dierlijk leed een menselijke projectie is, en dat dieren in

werkelijkheid dus helemaal niet lijden, wijst Van den Brink terecht van de hand. Het idee dat het lijden in de schepping veroorzaakt is door de zondeval van de mens, wijst Van den Brink eveneens af (pp. 153-162). Vanwege het feit dat de mens volgens de evolutietheorie pas miljoenen jaren na het ontstaan én (uit)sterven van allerlei levensvormen op het wereldtoneel verschijnt, vindt Van den Brink het niet aannemelijk dat dierenleed veroorzaakt is door de zondeval van de mens. Hij wijkt daarom uit naar twee andere verklaringmodellen: 1) op de een of andere manier (die voor ons waarschijnlijk ondoorgrondelijk is – het zogeheten ‘sceptische theïsme’), past het laten ontstaan van lijden en natuurlijk kwaad in een plan van een goede God; 2) wellicht zijn lijden en natuurlijk kwaad een gevolg van demonische machten die zich tegen God verzetten. Van den Brink stelt dat deze twee verklaringmodellen ook los van de evolutietheorie bestaan, om het probleem van het lijden in de wereld te verklaren. De evolutietheorie *creëert* het probleem van het kwaad niet, ‘Het is alleen de *omvang* [van het lijden in de wereld, G.L.] die dramatisch toeneemt, wanneer we een voortgaande schepping [dat is: een evolutionaire ontwikkeling van soorten, G.L.] over miljoenen jaren aanvaarden’, aldus Van den Brink (p. 177).

Ik wil daarbij twee dingen opmerken:

1. De conclusie dat *het (passief) toestaan* van lijden en natuurlijk kwaad zou kunnen passen in een voor ons mensen ondoorgrondelijke plan van een goede God, is logisch gezien niet onmogelijk. Die conclusie is echter van een andere orde dan wanneer men stelt dat God dit lijden tot in detail (*actief*) *zo bestuurd en ontworpen heeft*. Wanneer Van den Brink om de voorzienigheidsleer te verdedigen, schrijft dat God elke gedetailleerde stap in het evolutionaire proces *gewild* heeft, komt hij toch wel eng dicht bij die laatste stellingname.¹

Van den Brink lijkt hier zelf ook mee te worstelen. Wanneer hij het geloof in Gods voorzienigheid wil proberen te rijmen met de evolutietheorie, stelt hij: ‘Dat [Carel, G.L.] Ter Linden onder de indruk is van de ondoorzichtigheid, kilheid en onpersoonlijkheid van het eeuwenlange evolutionaire proces valt te begrijpen. Dat dat proces “geen enkele zin, doel, of richting” zou hebben, volgt daaruit echter niet’ (p. 282). Met andere woorden: ook een proces dat voor mensen zinloos lijkt, kan door God gewild en bestuurd zijn, volgens Van den Brink. Die stellingname impliceert echter wel dat God de wereld op een voor mensen kille, onpersoonlijke manier leidt.

Natuurlijk zou men dit enigszins kunnen verzachten door er op te wijzen dat God uiteindelijk een mooi doel met deze wereld wil bereiken. Persoonlijk heb ik echter grote moeite om te geloven dat God de wereld langs een weg van ‘het doel heiligt de middelen’ tot stand zou hebben gebracht.

¹ Waar het gaat om Gods voorzienigheid schrijft Van den Brink immers, zoals ik hierboven al citeerde: ‘Wij mensen kennen niet alle relevante factoren [voor natuurlijke selectie op basis van toevallige mutaties, G.L.] en zullen die vermoedelijk ook nooit uitputtend kennen. Maar stel dat iemand al die factoren wel zou kennen? En stel dat diegene tegelijk de Schepper van hemel en aarde is en dus over een opvallend grote hoeveelheid vermogens beschikt? Niets in het (neo)darwinistische scenario sluit die mogelijkheid uit. Dan is het echter ook niet uitgesloten dat een dergelijke alwetende en machtige God het geheel van alle oorzaak-en-gevolgrelaties ook *gewild* heeft.’ (pp. 279-280, cursivering: Van den Brink). En even verder schrijft hij: ‘Maar omdat er in de statistisch toevallige mutaties en de daarop ingrijpende processen van natuurlijke selectie factoren een rol spelen die wij – hetzij principieel hetzij momenteel *de facto* – niet kunnen kennen of meten, is het ook denkbaar dat God ze op bepaalde manieren beïnvloedt en stuurt in bepaalde richtingen, zoals bijvoorbeeld die van het ontstaan van de mens’ (p. 280). Hier lijkt Van den Brink te zeggen dat alle mutaties, alle processen van natuurlijke selectie enzovoort enzovoort geen (demonische) verstoringen van Gods goede plan zijn, maar de door God gedetailleerd geleide (!) weg vormen waarop Hij Zijn plan tot uitvoering brengt.

Elders maakt Van den Brink duidelijk dat hij er wél voor voelt om dierlijk leed te zien als een gevolg van demonische machten (pp. 166-173). Het lijden in het evolutionaire proces zou dan gezien moeten worden als demonische verstoringen van Gods goede plan waarin leed oorspronkelijk geen plaats had. Het probleem met deze visie is echter, dat het moeilijk voorstelbaar is hoe een evolutionaire ontwikkeling zónder lijden er uit zou moeten hebben gezien. Eerlijk gezegd lijkt het mij sterk te betwijfelen of evolutie zónder lijden wel een reële mogelijkheid is. Dit lijkt ook Van den Brink wel in te zien, wanneer hij schrijft: ‘Het bleek zelfs nog erger te zijn: de dood van dieren moet eigenlijk altijd al de *conditie* zijn geweest voor het ontstaan van nieuw leven en het voortbestaan van bestaande levensvormen. Het lijden en sterven van dieren is dus zelfs een integraal onderdeel van het totale weefsel van het leven’ (p. 157).

2. Met het uitdrukkelijk verwerpen van de conclusie dat menselijke zonde verantwoordelijk kan worden gehouden voor natuurlijk kwaad en het lijden van dieren, zet Van den Brink een belangrijke wissel om. Hoe het lijden ook verklaard wordt, het is in ieder geval *niet* de mens die hiervoor verantwoordelijk kan worden gehouden, volgens Van den Brink (p. 153-162, 173, 178). Dit is een belangrijke consequentie van het aanvaarden van de evolutietheorie, die zoals Van den Brink zelf ook aangeeft, op gespannen voet staat met 'de meest invloedrijke theologische verklaring van dierlijk lijden die eeuwenlang gebruikelijk was' (p. 154). Van den Brink acht de Schriftuurlijke grond voor deze invloedrijke theologische verklaring niet zo stevig en heeft er daarom geen moeite mee om haar aan de kant te schuiven. Mijns inziens zijn de gronden waarop hij de betreffende Bijbelteksten van een andere betekenis voorziet echter niet overtuigend.²

Zondeval en dood

Een andere conclusie waarmee ik grote moeite heb, heeft betrekking op Van den Brinks herinterpretatie van zondeval en erfzonde (hoofdstuk 7). Eerst zal ik Van den Brinks visie kort samenvatten, om vervolgens enkele belangrijke kritiekpunten te noemen.

Volgens Van den Brink zijn de eerste hoofdstukken van Genesis een mengeling van sage en geschiedschrijving. Sommige elementen zijn écht historisch (zo zijn Adam en Eva volgens Van den Brink concrete mensen met concrete namen geweest), maar andere elementen zijn symbolisch bedoeld. Adam en Eva moeten volgens Van den Brink dan ook niet opgevat worden als de enige mensen die toentertijd rondliepen. Ze moeten volgens hem gezien worden als *verbondshoofden* (p. 226). De zondeval van Adam en Eva moet volgens Van den Brink wél als een historische gebeurtenis opgevat worden. Van den Brink wil staande houden dat 'ondanks de onmiskenbare rol van krachten buiten onszelf, we uiteindelijk noch God noch de duivel de schuld kunnen geven van ons kwaad en van de ellende die we aanrichten. We zijn het zelf die schuldig staan' (p. 231). De notie van de zondeval acht Van den Brink (terecht!) zo belangrijk dat we die niet kunnen laten vallen, 'aangezien we deze notie niet kunnen missen als we het christelijke verhaal willen blijven vertellen' (p. 233). Van den Brink ziet deze val als een 'daadwerkelijke en niet-noodzakelijke keuze voor het kwaad' (p. 233). 'Adam en Eva staan voor deze eerste groep mensen tot wie de persoonlijke aanspraak van hun Schepper kwam' (p. 237). Daarvóór leefden ze op een dierlijke manier, die volgens Van den Brink kan worden omschreven als niet geestelijk perfect, maar wel schuldeloos (p. 239-240). Adam en Eva waren er genetisch immers op aangelegd om 'te doden, misleiden, zich seksueel promiscue te gedragen en andere dingen te doen die *voor ons* zondig zijn', volgens Van den Brink (p. 240). Dat kwaad werd hen echter niet *toegerekend* omdat zij nog niet *wisten* dat het kwaad was. Net zoals een verscheurend dier kwaad aanricht, maar je moeilijk kunt zeggen dat het leven naar zijn instincten *zonde* is, zo leefden Adam en Eva als beesten, maar konden zij daar vóór Gods roeping niet verantwoordelijk voor worden gehouden. Ná Gods roeping is die situatie echter principieel anders, volgens Van den Brink: 'Nadat ze door God uitgekozen waren om zijn beeld te dragen, werden deze eerste "echte" mensen echter geconfronteerd met het dilemma om ofwel op Gods stem in te gaan, ofwel deze te negeren en zich geheel te laten bepalen door de neigingen die ze van hun dierlijke en mensachtige voorouders hadden geërfd. Op dat cruciale breekpunt in de geschiedenis, namen zij de verkeerde afslag' (p. 239). Deze verkeerde keuze had volgens Van den Brink de dood tot gevolg: de

² Van den Brink stelt bijvoorbeeld dat een tekstgedeelte als Romeinen 8:19-22 wordt over-geïnterpreteerd, wanneer men uit dat gedeelte concludeert dat de schepping *als gevolg van de zondeval* zucht en in barensnood verkeert. Paulus bedoelt daarentegen volgens Van den Brink, dat de zinloosheid van de aarde er vanaf het allereerste begin is geweest (p. 160). Die conclusie is niet overtuigend: Paulus vervolgt namelijk in Romeinen 8:23: 'En dat niet alleen, maar ook wijzelf, die de eerstelingen van de Geest hebben, ook wij zuchten in onszelf, in de verwachting van de aanneming tot kinderen, namelijk de verlossing van ons lichaam'. De verlossing waar Paulus in vers 23 op doelt, is het verlost zijn van de vloek van de dood, gezien wat Paulus schrijft in Rom. 8:11 en onder andere ook in II Korinthiërs 5:2. De dood is een gevolg van de zondeval – een gegeven dat ook Van den Brink in zekere mate erkent. Paulus heeft het in Romeinen 8:19-23 daarom weldegelijk over de gevolgen van de zondeval en niet over een situatie zoals die vanaf het begin af aan geweest is.

eerste mensen zouden op de een of andere manier onsterfelijkheid kunnen hebben ontvangen, maar door de zondeval kregen zij die niet (p. 244).

Van den Brink doet in zijn bespreking van de zondeval verwoede pogingen om uitgaande van de evolutietheorie tóch een orthodoxe theologie overeind te houden, maar in dat doel slaagt hij mijns inziens niet. Ik zal hieronder mijn bezwaren opsommen:

- Van den Brink wil sommige elementen uit Genesis 1-11 als historische gebeurtenissen, maar andere als symbolische bedoelde zaken interpreteren. Hij maakt echter slechts minimaal duidelijk op grond waarvan hij het onderscheid maakt. Het lijkt erop dat hij sommige elementen uit het verhaal wil 'redden' omdat die voor zijn theologische overtuiging belangrijk zijn, maar níet op grond van gewogen hermeneutische (uitlegkundige) redenen.³
- Adam en Eva waren volgens Van den Brink niet de eerste moderne mensen, maar moeten volgens hem gezien worden als verbondshoofden. Het kwade in Adam en Eva was na de zondeval volgens Van den Brink aanstekelijk, waardoor andere mensen in die val werden meegetrokken. Het is echter niet duidelijk hoe de zonde van Adam en Eva dan invloed zou kunnen hebben gehad op andere mensengroepen die niet in contact stonden met de groep waarvan Adam en Eva aan het hoofd stonden.
- Het blijft wat mistig wat volgens Van den Brink nu precies de implicaties zijn geweest van de door hem opnieuw geïnterpreteerde zondeval en waarin de staat van de mens ná de zondeval nu precies ernstiger was dan daarvóór. Als ik Van den Brink goed begrijp, zegt hij het volgende: A) De mens leefde vóór de zondeval op een dierlijke manier die ná de zondeval als zondig beschreven zou worden. Die levenswandel werd hem echter nog niet toegerekend en daarom was de mens 'onschuldig'; B) De verbondshoofden Adam en Eva kregen van God te horen hoe zij eigenlijk zouden behoren te leven en God gaf hen daartoe de mogelijkheid. Bovendien was er al een behoorlijke mate van moreel besef in de hominiden (mensachtigen) geëvolueerd; C) Adam en Eva kozen er echter voor om zich als hun voorouders te blijven gedragen; D) Die keuze zorgde voor een verduistering door 'geestelijke verwarring' (p. 240). Het gevolg van de zondeval is volgens Van den Brink dus dat de mens niet meer goed weet wat goed en kwaad is. De driften die hem naar het kwade trekken zijn vóór en ná de zondeval echter dezelfde.

Doorredenerend op Van den Brinks voorstel zie ik niet in hoe hij aan de conclusie zou kunnen ontsnappen dat mensen de kwade neigingen die in hen strijd voeren tegen het goede, van God moeten hebben gekregen. Paulus beschrijft in Galaten 5 een strijd in de mens tussen Gods Geest en 'het vlees', dat niet volgens Gods bestemming wil leven. Die strijd moet volgens Van den Brinks evolutionistische interpretatie van de Bijbel wel gezien worden als een strijd tussen twee door God gegeven (!) krachten: Gods Geest en de kwade neigingen in de mens, *die in de mens zijn omdat God ze in hem heeft laten ontstaan*. Ondanks het feit dat Van den Brink verwoede pogingen doet om aan de orthodox-christelijke notie vast te houden dat de mens verantwoordelijk is voor het kwaad in hem (en niet God), is deze notie mijns inziens niet consequent vol te houden: wanneer men de evolutietheorie accepteert, dan zijn de kwade neigingen in de mens door God in de mens gelegd. Die consequentie lijkt mij in strijd met de orthodox-christelijke boodschap.

- Van den Brink wil de dood nog steeds blijven zien als een gevolg van de zondeval. Zijn evolutionistische herformulering is echter precies tegengesteld aan de Bijbelse gegevens. Volgens die Bijbelse gegevens waren mensen onsterfelijk en hebben ze die staat van onsterfelijkheid door de zonde *verloren*. Volgens Van den Brink waren de eerste mensen (net als alle hominiden vóór hen) sterfelijk en hebben Adam en Eva de onsterfelijkheid nooit *bereikt*. Feitelijk is hier bij Van den Brink dus geen sprake van een *val* van een onsterfelijke naar een sterfelijke staat, maar van een *gedwarsboomde ontwikkeling*.
- Samenvattend: Van den Brink wil heel graag de zondeval 'veilig stellen' omdat hij die nodig heeft voor een orthodoxe theologie, maar hij slaagt daar allerminst overtuigend in.

³ Zie voor een uitvoeriger bespreking, de paragraaf 'hermeneutiek', hieronder.

Hermeneutiek

Waar het gaat om hoe de Bijbel benaderd moet worden om tot een goede uitleg van de tekst te komen (hermeneutiek), neemt Van den Brink geen helder standpunt in. Hij beschrijft eerst het 'concordisme', dat hij omschrijft als 'de hermeneutische visie dat bijbelse uitspraken over de fysieke wereld overeenkomen met wetenschappelijke feiten' (p. 114). Van den Brink is kritisch over deze benadering, omdat ze er gemakkelijk toe leidt dat de uitleg van de Bijbel steeds moet worden aangepast aan nieuwe wetenschappelijke inzichten.⁴

Vervolgens bespreekt Van den Brink het 'perspectivisme': 'de hermeneutische visie dat we bij het interpreteren van de Bijbel de theologische inhoud moeten onderscheiden van het wereldbeeld waarin deze inhoud ingebed is' (p.122). Vanuit de perspectivistische benadering geeft Genesis ons geen correcte wetenschappelijke informatie over bijvoorbeeld het ontstaan van de aarde of van levensvormen op de aarde. Voor ons is de achterliggende boodschap alleen nog van belang: deze wereld is Gods wereld; God wil een reddende ontmoeting met mensen; enzovoort. Die achterliggende boodschap moet 'uitgepeld' worden uit de verpakking van het inmiddels achterhaalde wereldbeeld van de Bijbelschrijver.

Van den Brink is niet erg helder over zijn eigen positie. Hij is kritisch over zowel de concordistische als de perspectivistische benadering, maar lijkt ze beiden toch ook te gebruiken. Ik zal dit duidelijk maken.

Van den Brink verwerpt het concordisme, maar heeft tegelijkertijd oog voor het feit dat Gods Bijbelse openbaring betrekking heeft op concrete historische gebeurtenissen in één concrete werkelijkheid. Hierdoor is het onontkoombaar dat we wetenschappelijke uitkomsten en de uitleg van de Bijbel met elkaar in overeenstemming proberen te brengen. Mijns inziens gaat Van den Brink ook zelf uit van een concordistische Schriftuitleg, wanneer hij bijvoorbeeld tot de conclusie komt dat het lijden van dieren niet het gevolg kan zijn van menselijke zonde. Voor die conclusie is het (volgens het evolutiemodel geïnterpreteerde) wetenschappelijke gegeven leidend, dat de mens pas miljoenen jaren na allerlei andere levensvormen op aarde verschijnt. Volgens Van den Brink vormen wetenschappelijke gegevens uit het evolutionistische verklaringsmodel slechts de *aanleiding* om teksten opnieuw tegen het licht te houden en zijn die gegevens niet *bepalend* voor zijn uitleg (p. 161). Toch krijg je bij het lezen van zijn betoog sterk de indruk dat (evolutionistisch geïnterpreteerde) gegevens uit biologie en geologie de kaders vormen waarbinnen Van den Brink de Bijbelteksten wil uitleggen.⁵ Hetzelfde kan gezegd worden van zijn conclusie om de intrede van de dood na de zondeval te herinterpreteren als 'het niet bereiken van onsterfelijkheid'. Conclusies uit evolutiebiologie lijken hier toch wel de interpretatie van de Bijbel te bepalen.

Wat betreft het perspectivisme is Van den Brinks houding ambigu. Terecht zet hij kritische kanttekeningen bij een perspectivistische hermeneutiek, zoals die bijvoorbeeld door D.O. Lamoureux wordt verdedigd. Ten eerste: de boodschap van de Bijbel is niet zo gemakkelijk los te pellen van het wereldbeeld van de schrijver. De perspectivistische benadering leidt daarbij gemakkelijk tot willekeur, waarin we alles wat ons niet zint als behorend tot een verouderd wereldbeeld zien (p. 131-132). Ten tweede: de boodschap van de Bijbel is historisch van karakter: het heeft plaatsgehad in een concrete historische werkelijkheid. We kunnen de boodschap van de Bijbel daarom niet reduceren tot een aantal boventijdelijke principes en ahistorische waarheden (p. 133). Ten derde – en hier

⁴ Hierbij dient te worden opgemerkt dat het niet noodzakelijk is om Bijbelse gegevens steeds opnieuw te interpreteren aan de hand van wetenschappelijke gegevens. Het is gerechtvaardigd om een traditionele interpretatie van de Bijbelse gegevens nog eens kritisch tegen het licht te houden, wanneer wetenschappelijke gegevens in strijd met die interpretatie lijken te zijn. Het is daarentegen ook mogelijk om die wetenschappelijke conclusies kritisch tegen het licht te houden, wanneer zij in strijd lijken te zijn met een bepaalde Bijbeluitleg! Van den Brink lijkt alleen het eerste voor mogelijk te houden in zijn beschrijving van het concordisme.

⁵ Van den Brink schrijft: 'De gedachte dat menselijke zonde verantwoordelijk is voor zulke in de natuur verschijnselen [als het lijden en sterven van dieren, G.L.] is dus hoogst ongerijmd wanneer we de wetenschappelijke weergave van de ontwikkeling van de biosfeer serieus nemen' (p. 157).

citeer ik Van den Brink: ‘De grondige “ont-wereldbeeldisering” die Lamoureux voorstaat, verschilt methodisch niet zoveel van de ont-mythologisering die Bultmann op het Nieuwe Testament toepaste. Weliswaar ging Bultmann veel verder (Lamoureux laat de heilsfeiten onaangetast), maar Lamoureux’ benadering is niet structureel anders – en deze zou wellicht, consistent doorgedacht, moeten eindigen waar Bultmanns programma eindigde. Men bedenke daarbij dat ook Bultmann zijn voorstellen deed vanuit nobele intenties, namelijk om als luthers-piëtistisch theoloog de houdbaarheid van het christelijk geloof te verdedigen met het oog op de eigen tijd. Daarbij bleek de geloofsinhoud echter wel grotendeels te verdampen, omdat hij elk spreken over Gods reddend ingrijpen beschouwde als onderdeel van het oudoosters wereldbeeld’ (p. 133).

Ondanks deze kritische opmerkingen is Van den Brink opvallend positief over het perspectivisme. Een te radicale vorm van het perspectivisme wijst hij af. Hij pleit daarentegen voor een ‘beperkt perspectivisme’, zoals onder anderen C. John Collins voorstaat. Als ik Van den Brink goed begrijp verstaat hij daaronder dat er grenzen zijn aan wat als behorend tot een verouderd wereldbeeld terzijde kan worden geschoven. Die zaken die noodzakelijk zijn om het overkoepelende Bijbelse verhaal staande te houden, moeten ongemoeid worden gelaten. Zo is de volgorde ‘eerst een goede schepping en daarna een zondeval’ volgens Collins noodzakelijk voor het ‘overkoepelend narratief’ van de Bijbel (p. 132). In een evaluerende paragraaf vraagt Van den Brink zich verwonderd af waarom het voor orthodox-gereformeerde christenen zo moeilijk is om een beperkt perspectivisme te omarmen (p.137). Van den Brink noemt vervolgens verschillende redenen, maar raakt niet de kern. Die kern is mijns inziens dat een orthodox-christelijke theologie alleen overeind blijft wanneer de perspectivistische benadering *niet* consequent wordt toegepast.⁶ Een beperkt-perspectivisme is in feite als hermeneutisch principe vlees noch vis. Een hermeneutisch principe dat niet mag worden toegepast op de belangrijkste zaken uit de geloofsinhoud, omdat die anders zouden verdampen, laat mijns inziens zien dat dit hermeneutisch principe niet correct is. Dat Van den Brink pleit voor een perspectivistische benadering is waarschijnlijk ingegeven door het feit dat hij dit nodig heeft om Bijbel en evolutietheorie met elkaar te kunnen verenigen. Dat hij pleit voor een *beperkt* perspectivisme pleit voor zijn zorg om een orthodoxe theologie hoog te houden, maar laat in feite ook de zwakte van zijn benadering zien.

Samengevat: Van den Brink doet een oprechte poging om de evolutietheorie en een orthodoxe Schriftuitleg met elkaar te verzoenen. Mijn mening is, dat zijn boek laat zien dat dit niet goed mogelijk is.

⁶ Ik noem nogmaals Van den Brinks woorden die ik hierboven citeerde: ‘De grondige “ont-wereldbeeldisering” die Lamoureux voorstaat, verschilt methodisch niet zoveel van de ont-mythologisering die Bultmann op het Nieuwe Testament toepaste. Weliswaar ging Bultmann veel verder (Lamoureux laat de heilsfeiten onaangetast), *maar Lamoureux’ benadering is niet structureel anders – en deze zou wellicht, consistent doorgedacht, moeten eindigen waar Bultmanns programma eindigde.* Men bedenke daarbij dat ook Bultmann zijn voorstellen deed vanuit nobele intenties, namelijk om als luthers-piëtistisch theoloog de houdbaarheid van het christelijk geloof te verdedigen met het oog op de eigen tijd. Daarbij bleek de geloofsinhoud echter wel grotendeels te verdampen, omdat hij elk spreken over Gods reddend ingrijpen beschouwde als onderdeel van het oudoosters wereldbeeld’ (p. 133, cursivering G.L.).